

Tema: bebyggelsevård – teknik

Att lära byggnadslära

– en reflektion kring ett examensarbete av Stefan Karlberg

TILL DEN FÖR BYGGNADSARBETARE obligatoriska gymnasieutbildningen har under senare år kompletterande utbildningar och kurser med betoning på bebyggelsevård framväxt med ökad intensitet. Detta faktum är naturligtvis intressant och lovvärt men också en given utgångspunkt för frågeställningar. Leder denna mångfald av utbildningar, som en del i den flitigt avhandlade postmoderna fragmentariseringen, åt från varandra skilda håll? Kan vi inom en överskådlig framtid möjligen se en ny etablerad yrkeskategori i den dagliga byggnadsverksamheten – *den bebyggelsevårdande hantverkaren*, eller inbegriper byggsektorns förväntade paradigmskifte, från expansionsinriktad nyproduktion till byggande i det redan byggda, ett dito skifte även på den gymnasiala utbildningsnivån?

Svensk byggnadsverksamhet och där till hörande yrkesutbildning kan, sett ur ett historiskt perspektiv, karaktäriseras som mycket traditionsbundet och oföränderligt. Den medeltida byggnadshyttans arbetsätt, i vilket yrkeskunnandet förmedlades genom muntlig tradition och praktiskt arbete levde i princip vidare ett stycke in i vårt eget århundrade. I det historiska skeendet uppvisas emellertid tre, med varandra ofrånkomligt sammanbundna, växlingsförlopp av

större betydelse för det sätt på vilket yrkesutbildningen ändrat karaktär.

Den första tendensen till ifrågasättande av den traditionella lärogången finner vi i 1600- och 1700-talens tekniskt vetenskapliga experiment och byggnadsläror. Utbildning i den omedelbara erfarenhetsvärlden ställdes mot föreställningen om att genom intellektuellt arbete lära byggnadslära – att läsa sig till kunskaper. Eftersom denna nya sorts byggnadstekniska information i huvudsak hämtade sin näring från det traditionella byggeriet och mästarnas hävdvunna yrkeskunskaper passerade densamma tämligen ouppmärksamt förbi yrkesmännen. Den begynnande motsättningen mellan teori och praktik innebar således ingen reell förändring i samtidens praktiska arbets- och utbildningssituation.

Det andra historiska nedslaget måste däremot tillmätas avsevärd betydelse också i praxis. Efter näringsfrihetens införande år 1846 upphörde lärlingsväsendet som officiell institution. Utbildningsansvaret kunde inte längre tillskrivas någon huvudman, varvid lärlingsutbildningen skyndsamt kom att försummas. Trots att såväl byggmästarna från de upplösta skrånorna som deras motparter var överens om att krav på styrkt yrkeskompetens på något sätt måste åter-

införas förblev frågan om utbildningens framtida gestaltning konturlös. De talrika turerna angående byggyrkesutbildningen under 1800-talets senare hälft gällde i huvudsak frågan om huruvida mindre justeringar i läroångstraditionen eller satsningar på yrkesverkstäder skulle prioriteras. I rikets större städer förekom sedan 1840-talet så kallade söndagsskolor, i vilka undervisning i kristendom, läsning, skrivning och räkning bedrevs. Med 1870-talets allt mer tekniskt inriktade byggande ställdes emellertid större krav på konstruktionsritningsläsning och andra till byggnadsyrket nytillkomna inslag, varför undervisningen mer kom att beröra byggtkniska specialämnen. Söndagsskolorna ändrade form till aftonskolor och sedermera, i enlighet med undervisningens art, tekniska skolor drivna i regi av städernas hantverksföreningar eller genom donationer. Till följd av industrialiseringen och framväxten av det moderna Sverige accentuerades behovet av yrkesskolade byggnadsarbetare ytterligare, vilket föranledde 1919- och 1921 års yrkesskolestadgar. Inrättande av kommunala verkstadsskolor med statsanslag för förberedande yrkesutbildningar på heltid inom industri och hantverk tilläts därmed. Det oaktat fortfor den traditionella lärogången på byggarbetsplatsen att vara förhärskande. Den faktiska utbildningen av nya yrkesmän skedde således liksom förr ute i det praktiska arbetet på arbetsplatsen och skulle så också göra under flera decennier framåt.

Den tredje fasen sammanfaller med den dynamiska omvandling och tekniska revolution under 1950- och 1960-talen, vars strävan efter allt rationellare arbetsmetoder, material och yrkesspecialisering medförde ett brott i den historiska byggnadstraditionen av tidigare obekant slag. Med det allt intensivare byggandet uppstod rekryteringsvårigheter och en påtaglig brist på byggnadsarbetare med enhetligt yrkeskunnande baserat på ny modern teknik. Såväl byggföretag som statliga myndighetsutredningar underströk nödvändigheten av att få ner byggtiden och menade att bristen på kvalificerad arbetskraft för detta ändamål var en ogynnsam faktor. Av detta följde vidare ett under 1950-talet stegrat intresse för utbildningsfrågor i vilka det offentliga iklädde sig huvudansvaret för det hastigt framväxande yrkesskolväsendet. Mot denna bakgrund kom utbildning genom kommunala yrkesskolor att växa fram med imponerande hastighet under 50- och 60-talen. Redan under 60-talets första hälft passerade utbildning i yrkesskola med Skolverket som läroplansförfattare den traditionella yrkesläran i antal elever.

Drygt hundra år efter näringsfrihetens intåg och efterföljande lakun i yrkesutbildningens historia tycktes följaktligen situationen återigen stabil. År 1971 uppgick yrkesskolan i den då inrättade gymnasieskolan. Utbildningstiden på två år följdes av färdigutbildning i arbetslivet under ytterligare cirka två år. Utvecklingen innebar vidare att den schema-lagda tiden för yrkesämnen minskade medan tiden för allmänna ämnen, svenska, engelska etc, ökade. Denna tendens förstärktes därefter successivt för att år 1991 utmynna i ett riksdagsbeslut i vilket samtliga yrkesutbildningar ombildades till treåriga nationella program där utbildningen medger eleverna allmän behörighet till högskolan.

Yrkesskolan av i dag är för sitt tänkta syfte en utmärkt inrättning med en ovedersägligt kompetent lärarkår och organisation. På samma sätt som skråväsendet genererade skickliga yrkesarbetare inom ramen för sin samtids byggnadsskick, utbildas för närvarande likaledes dugligt yrkesfolk efter nutida läroplaner. Enligt min förvissning framskymtar i våra dagar dock en slags motsvarighet till det förändringstryck som tangerade, reducerade och småningom decimerade skråtidens yrkesuppfostran. På liknande sätt som dåförtidens tekniska skolor anslog betydelsen av förändrade yrkeskunskaper och utbildning, ökar i dag tillkomsten av byggnadsvårdskurser, byggnadsvårdsläger och moderna byggnadshyttor med utbildningsplatser. Dessa är fortfarande just så sekundära och, i förhållande till rikets totala byggeri, obetydliga som de under 1800-talets senare hälft tillblivna tekniska skolorna. Genom den statsfinansierade och med högskolestudier jämställda bygghantverkskolan Dacapo i Mariestad, tar nu det bebyggelsevårdande synsättet ett definitivt steg ut ur periferin och in i samhällsordningen.

Huruvida dagens företrädesvis nyproduktionsinriktade gymnasiala byggyrkesutbildningen kommer att inriktas mot hantverksmässig bebyggelsevård förefaller dock osäkert. Fortfarande tycks föreställningen om nyproduktion och reparation som med varandra oförenliga verksamhetsområden vara förhärskande. Enligt min uppfattning måste emellertid skillnaden mellan dessa arbetssätt neutraliseras. Att i dag tilltro en framtida nybyggnadsverksamhet enligt gängse metoder är, med hänsyn till att verksamheten nu förläggs i det redan byggda, att gå ett icke produktivt öde till mötes. Därmed torde det också ligga i den gymnasiala yrkeskolan intresse att, som framtidsinriktad institution, lyfta

fram kurser som behandlar äldre beprövade byggtekniker och reparerbara material i utbildningen i stället för att som nu ensidigt hålla fast vid byggindustriella arbetssätt.

Med hänsyn härtill bör hantverksmässig bebyggelsevård som jag här åsyftat, också prägla den framtida nyproduktionen. Ett sådant steg är i själva verket en imperativ förutsättning för den efterföljande vården av bebyggelsen. Begreppet bebyggelsevård ges här medvetet en vidgad innebörd som avser hela livscykeln från byggande via vård till selektiv rivning och eventuellt återbruk. Så vitt jag förstår är också en sålunda definition nödvändig. Det går givetvis utmärkt att kontinuerligt underhålla och reparera det traditionellt uppförda byggnadsbeståndet, men på vilket sätt

vården av senare tiders byggeri bör verkställas är dess värre ett relativt utforskat område. Att uppföra bruka/vårda, demontera och återbruka en byggnad måste således betraktas som verksamheter med varandra sammanbundna. Av detta kan vi lära att att valet av, och därmed kunskapen om, material och tekniker inför en byggnads tillblivelse är den primära bevekelsegrunden på vilken dess framtida hantering vilar.

Söker vi en kvalitetsinriktad byggnadskultur med hantverklig förnyelse och vård fordrar detta ett gränsöverskridande samarbete. Jämte arkitekter, ingenjörer, antikvarier och övriga samhällsplanerare, bör följdriktigt även byggyrkes-utbildningar av olika slag tillmätas en central position i denna syssla.

REFERENSER

- EDGREN L. 1989, "Från skråhantverk till näringsfrihet." I: *Hantverk i Sverige*, LT Stockholm.
- HANSSON S. 1938, "Yrkeshistorik, yrkesutbildning, arbetsvillkor." I: *Hantverkets Bok, Mureri*. Red Paulsson G., Lindfors, Stockholm.
- HESSELMAN G. 1945, *Från skråhantverk till byggindustri*. Byggmästaren, Stockholm.
- JADELIUS L. 1982, "Utbildning inom byggnadsyrken i Sverige från medeltid till industriålder" I: *Människan står i tur*. CTH, Göteborg.
- JOHANSSON G. 1963, *Vi bygger staden*. Stockholm.
- KARLBERG S. 1997, *Att lära byggnadslära*. Avdelningen för Kulturvård, Göteborgs universitet 1997:13.
- SIND 1981, *Hantverk: produktion med tradition*. Utredning från Statens Industriverk. Liber, Stockholm.
- SJÖMAR P. 1988, *Byggnadsteknik och timmermanskonst*.
- SKOLVERKET 1994, *Byggprogrammet*. Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer, Norstedts, Stockholm.
- SÖDERBERG T. 1965, *Hantverkarna i genombrottskedet 1870–1920*. SHIO, Stockholm.
- WERNE F. 1993, *Böndernas bygge*. AB Wiken.

Stefan Karlberg
Bebyggelseantikvarie och
byggnadssnickare med egen
verksamhet.